

Bog anmeldelser Noter nr. 242

Undervisningsbøger:

Lasse Karner: Det nye Kina. Tema til Vores Verdenshistorie. Columbus 2024. 118 sider, 160 kr., ekskl. moms.

Jeppes Bæk Meier og Rasmus Thestrup Østergaard: Din historie. Columbus 2024. 150 sider, 180 kr., ekskl. moms.

Jens-Peter Fage Madsen: Kinas vej mod global dominans – fra perifer stat til global dominans. Forlaget Pantheon 2024. 225 sider, 192 kr., ekskl. moms

Historisk faglitteratur:

Joachim Meyer, Peter Wandel, Rasmus Olsen m.fl.: Mere end ord – Kalligrafi fra den islamiske verden. Davids Samling sammen med Strandberg Publishing 2024. 320 sider (rigt illustreret), 399,95 kr.

Søren Kolstrup: Slaget på Grønttorvet. Serien 100 Danmarkshistorier. Aarhus Universitetsforlag 2024. 100 sider, 129,95 kr., e-bog 90 kr. Anders Agner Pedersen: Kampen om Det Hvide Hus. Lindhardt og Ringhof 2024. 336 sider, 329,95 kr.

Anders Otte Stensager: Chelmno – nazisternes første udryddelseslej. Gads Forlag 2024. 368 sider, 399,95 kr.

Stig Wørmer: Tabet af Skåne 1658. Serien 100 Danmarkshistorier. Aarhus Universitetsforlag 2024. 100 sider, 129,95 kr.

Grethe Jacobsen: Birgitte Gøye. En biografi. Gads Forlag 2024. 248 sider, 299,95 kr.

Morten Lassen: Historien som våben. Ruslands march mod fortiden – og ind i krigen. Gads Forlag 2024. 350 sider, 299,95 kr.

Øystein Morten: Erik den Røde. Gads Forlag 2024. 347 sider, 299,95 kr.

Kurt Strand: Den forandrede verden – Friis Arne Petersen om fire årtiers diplomati på øverste hylde med aktivisme og nye brudflader. Lindhardt og Ringhof 2024. 320 sider, 329,95 kr.

Inger Christine Løwe og Sidsel Ana Welden: Kort over hende. 14 kvinders aftryk på Danmark. Politikens Forlag 2024. 304 sider, 300 kr.

Martin Husted: På kanten af krig. Overmod og beslutningen om krig eller fred i stormagtskriserne 1870, 1914 og 1962. Forlaget Historia 2024. 306 sider, 259,95 kr. Stefan Torfason og Dan H. Andersen: På togt til Konstantinopel - skibspræst Diderik Tops rejsejournal mellem København og Konstantinopel 1757-58. Frydenlund 2024. 215 sider (rigt illustreret), 299,95 kr.

Sarah Croix: Den sidste viking 1066. Serien 100 Danmarkshistorier. Aarhus Universitetsforlag 2024. 100 sider, 129,95 kr.

Thomas Harder: Birk. Historien om Kaj Birksted. Gads Forlag 2024. 422 sider, 399,95 kr.

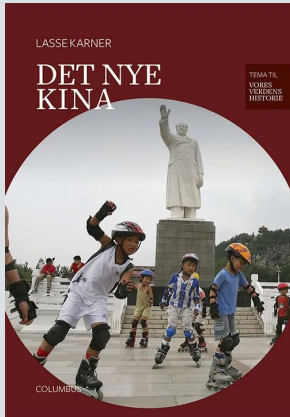
Ulla Hastrup: Danske romanske kalkmalerier. Fra 1000-tallet til o. 1200. Aarhus Universitetsforlag 2024. 550 sider (illustreret), 499,95 kr.

Undervisningsmateriale

Det nye Kina

Lasse Karner: Det nye Kina. Tema til Vores Verdenshistorie. Columbus 2024. 118 sider, 160 kr., ekskl. moms.

På bagsiden af Lasse Karners bog "Det Nye Kina" angives Mao Zedongs død i 1976 som begyndelsen på denne nye epoke. Selve bogens tre kapitler – 'Kina i forvandling', 'Kina i en verden i forandring' og 'Xi Jinpings Kina' – omhandler primært perioden efter Xis magtovertagelse i 2012. Det er fordi, det er en temabog til grundbogssystemet Vores verdenshistorie

og har til formål at præsentere en række nutidige problemstillinger, der belyses med løbende referencer til fortiden. Jeg er vant til selv at finde de materialer, jeg vil bruge til at aktualisere et forløb, men her er det del af pakken.

Som led i Vores Verdenshistorie deler bogen nogle af seriens særtræk. Fremstillingen suppleres løbende af korte, sømløst indlejrede kildeuddrag, og det fungerer rigtig godt. Derudover findes der sidst i bogen en samling af intet mindre end 17 kilder fra og om nutidens Kina, alle i dansk oversættelse. Dem er der dog ikke arbejdsspørgsmål til. Et andet af seriens gode kneb er de små bobler med problemstillinger, der løbende koger fremstillingen ned til nogle af de mest centrale spørgsmål, og dermed kan fungere som et redskab til målrettet læsning. Hvert af de tre kapitler efterfølges også af et metodisk-teoretisk fokuspunkt, hhv. 'årsagsforklaringer', 'billeder & magt' og 'kontrafaktisk historie'.

Bogen er skrevet i et nogenlunde tilgængeligt sprog, men det fornægter sig ikke, at Karner er journalist og ikke underviser. Der optræder vendinger, der for de fleste elever måske kræver lidt mere forklaring, end der gives, f.eks. 'lempelig regulering' eller 'multilaterale grupperinger'. Som enhver Columbus-udgivelse med respekt for sig selv er bogen også rundhåndet med figurer og diagrammer, der (for humanisten bag dette tastatur) til tider kan forvirre mere, end de forklarer! Bogen vil til gengæld være en rigtig god resurse for en elev eller kursist, der vil skrive en større tværfaglig opgave om Kina, f.eks. sammen med samfundsfag.

Isoleret set er der altså ikke rigtig tale om en historiebog, men om en slags hitparade af fortællinger om Kina, der har trukket overskrifter de sidste ti år. På indenrigsfronten

er der f.eks. afsnit om klima og miljø samt den voksende teknologisektor. Nogle af de bedste afsnit dykker ned i, hvordan den politiske magt forhandles og forvaltes i et system, der ligger så langt fra det danske. Udenrigs- og geopolitisk gives der god plads til Kinas forhold til det krigsførende Rusland, rivaliseringen med USA og selvfølgelig til de mere nære spændinger i forholdene til Taiwan og Hong Kong.

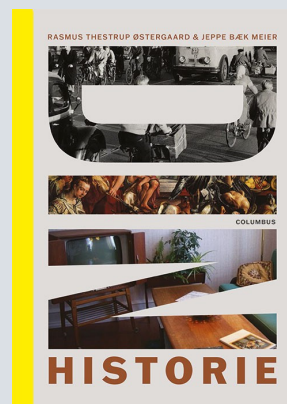
Det hele er bundet godt sammen og suppleret med de mest relevante perspektiveringer til fortiden under Deng Xiaoping, Mao, osv. På den måde kan bogen også indgå som et friskt pust i et godt og gennemprøvet Kinaforløb, der ikke nødvendigvis drager på de tre bind i Vores Verdenshistorie. Er du f.eks. vant til at 'lukke' fortællingen ved opstanden på Den Himmelske Freds Plads, serveres der her en oplagt mulighed for også at inddrage de monumentale omvæltninger, det kinesiske samfund har gennemgået siden de dramatiske sommerdage i 1989.

Der er jo efterhånden mange udgivelser at vælge mellem til undervisningen i Kinas historie, men Det Nye Kina indtager nu alligevel en unik position. Jeg vil i hvert fald finde den frem næste gang, jeg tager fat i Kina med et historiehoid.

Andreas Muurholm

Din historie

Jeppes Bæk Meier og Rasmus Thestrup Østergaard: Din historie. Columbus 2024. 150 sider, 180 kr., ekskl. moms.

Der er noget fascinerende ved store personligheder, der træffer store beslutninger. Den "store historie" kan indeholde rigtig megen god undervisning, men det kræver ofte en del at få samtlige elever fra en klasse til at engagere sig i en generals gøren og laden i 30-årskrigen.

Eleverne kan (nogle gange med god ret) spørge sig selv, hvad det har med dem at gøre. Elever behøver ikke altid at pege på sig selv, men omvendt kan man fange nogle elever, som ellers ikke interesserer sig for historie ved netop at gribe fat i elevernes egen verden. Det forsøger – og lykkes – lærebogen Din historie med.

Din historie, som er skrevet af Jeppes Bæk Meier og Rasmus Thestrup Østergaard, tager udgangspunkt i en meget genkendelig verden i sine tre hovedafsnit: Din mad, Din bolig og Din by.

Afsnittene er inddelt i seks moduler hver, de indeholder lektierne til modulerne og tilhørende opgaver, samt (kilde)materiale til innovative opgaver. Bogen er bygget op som tre forløb, samt et generelt introforløb om innovativt arbejde. Hvert af de tre forløb indeholder tre moduler om elevernes egen livsverden knyttet til emnet via konkrete opgaver. Derefter tre moduler, hvor eleverne får viden om emnet og endeligt et uspecificeret antal afsluttende moduler, hvor der arbejdes med en af to valgfrie innovative opgaver.

Elevernes nære verden

Vi har masser af bøger, der gennemgår verdenshistorien og danmarkshistorien. Men det flyder ikke med bøger som denne, der tager udgangspunkt i elevernes nære og genkendelige verden. I alle afsnittene føres historien helt frem til i dag, så de også tilbyder en form for forklaring på, hvorfor den verden, de lever i, ser ud, som den gør. Og her taler vi den helt nære verden: Det værelse, hvor de har siddet og forberedt sig til modulet, den by, de kørte igennem for at komme til skolen, og det, de spiser i pausen mellem modulerne. Så i undervisningen kan eleverne få en forklaring på, hvorfor deres verden ser ud, som den gør. Det kan de også ved eksempelvis at læse om den franske revolution, men det er en langt mere abstrakt forklaring, end de meget konkrete koblinger der lægges op til i denne bog. Begge tilgange har sin rigtighed og væsentlighed, og derfor er der brug for en bog som Din historie.

Afsnittene, der gennemgår de tre emners historiske kontekst, er interessante og velskrevne. Det virker godt, at de har et klart fokus på det konkrete emne, hvilket er en god afveksling fra de mere gængse overblikbøger. Fremstillingsstoffet er delt ind i landbrugssamfundets mad/boligformer/byer, industrisamfundets mad/boligformer/byer og velfærdssamfundets mad/boligformer/byer. På den måde giver det gode muligheder for at bruge bogens afsnit uden nødvendigvis at bruge et helt forløb. Det kan nemt kobles med anden undervisning i perioden, hvilket, jeg synes, er en styrke. Bogen indeholder desuden en række interessante kilder, der er knyttet til de forskellige afsnit og til de forløb, bogen er bygget op omkring. Kilderne er spændende og fint i tråd med bogens ide om at tage udgangspunkt i elevernes egen erfaringsverden.

Plug-and-play-bog

Som skitseret ovenfor er det muligt at bruge dele af bogen i forskellige sammenhænge. Men Din histories overordnede ide er, at den skal fungere som tre forløb. Bogens moduler er grundigt didaktiseret med kommentarer som "Når I har besvaret spørgsmålene, samler vi op på klassen" og en grundig forklaring på, hvad en brainstorm er. I mine øjne bliver det rigeligt håndholdt og efterlader meget lidt til lærerens didaktiske overvejelser. Opgaverne er generelt gode, og som med alt andet undervisning er det et temperamentsspørgsmål, om de passer til den specifikke undervisning og de enkelte klasser. I forordet betegnes bogen

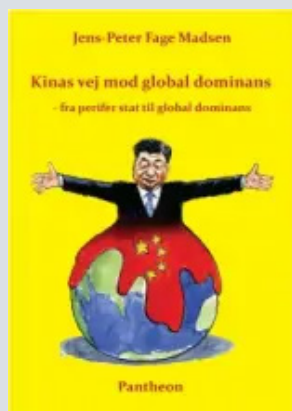
som en "plug-and-play-bog". For nogle lærere vil det måske være fint, at der er lagt op til en meget direkte overførsel, men undervisning består af ubekendte faktorer som de enkelte elever, forskellige klasser og den enkelte lærer, og der er det min erfaring, at en undervisningsplan sjældent kan overføres uredigeret fra en klasse til en anden. Så jeg ville justere og tilpasse tingene – det kan man også sagtens, men jeg ville have foretrukket, at timeplanerne lå uden for bogen (f.eks. i supplerende materiale, som man ser det i andre bøger), så man lagde op til, at de kan bruges, men at selve planlægningen først og fremmest er lærerens opgave. Det vil være ærgerligt og u hensigtsmæssigt, hvis lærerens rolle reduceres til at komme ind i klassen og trykke "play".

Bogens emnevalg og tilgang er tiltrængt, relevant og interessant, fremstillingsafsnittene og kilderne er meget velfungerende, og rigtig mange af opgaverne og øvelserne er, som nævnt, gode og inspirerende. Så, at jeg synes, at den er lidt hårdt didaktiseret må siges at være et luksusproblem i en ellers meget anbefalelsesværdig undervisningsbog, som jeg glæder mig til at bruge med mine elever. For måske sidder der et par stykker i min klasse, der hellere vil lære noget om, hvorfor de spiser det, de gør, end hvilken rolle Bøhmen spillede i 30-årskrigen.

Jens Mann Christiansen

Kinas vej mod global dominans

Jens-Peter Fage Madsen: Kinas vej mod global dominans – fra perifer stat til global dominans. Forlaget Pantheon 2024. 225 sider, 192 kr., ex. moms

Jens-Peter Fage Madsen har skrevet en interessant bog om Kinas historie, samfundsforhold og rolle på den globale scene. "Kinas vej mod global dominans" bærer tydeligt præg af forfatterens indsigt i emnet, såvel ud fra en historiefaglig som samfundsfaglig vinkel. Den vil helt bestemt kunne anvendes i forskellige undervisningssammenhænge i historie og sikkert

også i samfundsfag.

I de første fire kapitler leveres en udmærket gennemgang af Kinas historie, som er uddybende og alligevel ret kortfattet og danner en god forståelse for situationen i dag. Derefter lægges fokus over på Xi Jinpings karriere og dermed den kurs, som Kina lægger i dag i forhold til både indre udvikling og forholdet til omverdenen. Herfra bevæger kapitlerne sig logisk over i spillet med omverdenen, både økonomisk, militært og politisk. Bogen slutter af med at gå i dybden med de kinesiske relationer til enkelte magter og regioner: USA, Rusland, de nærmeste nabolande, Afrika, Indien, Latinamerika, EU og Danmark. Hvert kapitel ledsages af et ganske pænt udvalg af relevante kilder.

Meget kort fortalt skildrer bogen Kinas historiske udvikling fra den ældre kejsertids imponerende politiske og økonomiske styrke over svækkelse og europæisk dominans i 1800-tallet, forsøg på demokratisering og modernisering i første halvdel af 1900-tallet, borgerkrig og japansk intervention samt Mao Zedongs periode, som ikke afgørende ændrede på Kinas økonomiske svækkelse og politiske isolation. Derefter behandles de grundlæggende forandringer under Deng Xiaopings ledelse, som førte frem til økonomisk vækst og en helt anden politisk indflydelse på verdensplan.

Denne situation er det mest åbenlyse argument for bogens relevans. Der forklares meget grundigt, hvordan kinesisk indflydelse i dag i den grad er tydelig i mange regioner verden over. Men også, at denne indflydelse vækker skepsis og modstand ikke bare i USA og Europa, men også i Latinamerika og Afrika. Alt imens at det økonomiske samarbejde fortsætter for fuld damp – om end med større betænkelighed end før.

Bogen er derfor nyttig læsning for enhver lærer, der gerne vil sætte sig ind i, hvor verden er på vej hen storpolitisk. I forhold til undervisningen er bogens svaghed nok, at den lægger mere vægt på indsigt end på didaktisering. Hvis den skal anvendes som en egentlig lærebog i undervisningen, kræver det nok elever, som har gode forudsætninger og allerede en del viden om nyere politiske historie, fx om den kolde krig samt om økonomi. Bogens første kapitler kan dog muligvis anvendes til et forløb om kinesisk historie.

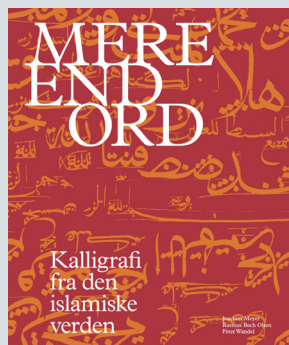
De mange og interessante kilder er en klar styrke. De kan selvfølgelig bringes i spil i forhold til undervisningen og til eksamen, men også i forbindelse med SRP. Det er måske også netop her, at bogen mest åbenlyst vil kunne anvendes med fordel. Der er mange mulige vinkler på Kinas interne udvikling og spillet med omverdenen, der er en stor mængde relevante kilder at arbejde med og et meget tydeligt samspil mellem historie og samfundsfag.

Hans Wagner

Historisk faglitteratur

Islamisk Kalligrafi

Joachim Meyer, Peter Wandel, Rasmus Olsen m.fl.: Mere end ord – Kalligrafi fra den islamiske verden. Davids Samling sammen med Strandberg Publishing 2024. 320 sider (rigt illustreret), 399,95 kr.

I anledning af udstillingen "Mere end ord – Kalligrafi fra den islamiske verden" fra 24/5-2024 til 26/1-2025 på Davids Samling i København er der udgivet en stor bog med samme titel. De tre forfattere er alle museumsdirektører fra Davids Samling. Desuden har ph.d. John Møller Larsen, mag. art Eleonora Mattia og pro-

fessor ph.d. Sune Haugbølle bidraget. Bogen er rigt og flot illustreret, hvoraf mange skyldes fotograf Pernille Klemp, der har ydet en stor indsats.

De sidste 2/3 af bogen er udstillingskataloget, hvor samtlige 128 udstillede genstande er kompetent beskrevet og alle afbildet i farver. Bogens første tredjedel er en indføring i islamisk kalligrafi (kunsten at skrive smukt) og dens betydning. Her er både en introduktion til baggrunden for kalligrafi i islamisk kunst, der som bekendt har problemer med at afbilde (ikke mindst hellige) personer. Tænk blot på de manglende ansigter på løverne i Løvegården i Alhambra, Granada i Andalusien, hvor det absolut udover

Alhambra og Generalife kan anbefales at besøge Cordoba med den flotte moské (mezquitaen) og det kongelige palads i Sevilla.

Desuden gennemgås den arabiske skrifts udvikling så spændende, at man faktisk ærgres sig over, at man ikke kan læse arabisk, skrivernes rolle og deres udstyr og naturligvis, hvad teksterne bruges til. Ikke overraskende spiller religionen en stor rolle. Særligt spændende er de to sidste kapitler, hvor – hvilket var nyt for undertegnede – der i det første gives eksempler på såkaldte arabiske pseudo-inskriptioner i katolske kunstværker fra især Italien. Som eksempler kan nævnes dekorationer i Giottos fresko "Den hellige Frans viser for pave Gregor 9. i en drøm" i Assisi fra ca. 1296 og sågar i Marias og Josefs glorie i "Kongernes Tilbedelse" af Gentile da Fabiano på Uffizi-galleriet i Firenze fra 1423. Det hænger bl.a. sammen med, at mange af de italienske byer havde haft samhandel med de mellemøstlige og nordafrikanske lande, og kunstnerne var blevet inspireret af de smukke dekorationer, som den arabiske kalligrafi udtrykker. Det er tvivlsomt, om kunstnerne egentlig har forstået, hvad det har betydet. Det sidste kapitel gennemgår graffiti i de moderne islamiske lande som Egypten, Libanon og Syrien. Her er der både antivestlige og -israelske budskaber, men også kritik af regimerne, ikke mindst fra det arabiske forår fra 2011.

Selve udstillingen, som jeg besøgte i begyndelsen af juni, er meget imponerende og fascinerende. Her er alt fra lamper, paneler, Koran-uddrag, mønter, medaljoner, skåle, segl, dolke og gravsteler. Jeg vil blot fremhæve 3 genstande og ellers opfordre interesserede til at besøge udstillingen: Et særligt indtryk gør et lille gravmæle (kenotaf) af udskåret valnøddetræ (katalognummer 70) fra 1300-tallet. Kataloget viser 3 billeder og beskriver indskriften, bl.a. "Døden kommer som en pludselig nyhed, og graven er en kiste fuld af gerninger". Den måler (kun) 139 x 36,5 x 49,5 cm.

En 34,2 cm lang dolk af guldindlagt stål med greb af hvalrostand (katalognummer 67) gør også stort indtryk. Den er fra 1500-tallet og Tyrkiet med persisk indskrift, hvor den smukke dolk sammenlignes med kærlighed. Begge er skønne, men kan være farlige.

Endelig vil jeg fremhæve en 22 cm høj dekorativ krukke af frittegods (blødt keramik, udviklet af mellemøstlige pottemagere) med malet dekoration under en transparent glasur fra 1200-tallet (katalognummer 64). Den beskriver flere gange kvædefrugter, som krukken formentlig har indeholdt. Det er mere æstetisk med kalligrafien end en figurativ gengivelse af en kvæde.

Mange andre kunne også være fremhævet.

Som støtte til belysning af eksempler på arabisk kunst er bogen med de brugbare informationer og de smukke bil-

leder (og ikke mindst et besøg på selve udstillingen) en stor hjælp.

Det er enestående, at vi i Danmark har et så fint museum som Davids Samling i det indre København. Udstillingen om kalligrafi er absolut værd at besøge, og særligt interesserede kan så bagefter fordybe sig med den store bog foran sig, men også den permanente samling er enestående, og så er der ovenikøbet gratis entré.

Kai Verner Nielsen

Reform eller revolution – central fortælling om den danske vej

Søren Kolstrup: Slaget på Grønttorvet. Serien 100 Danmarkshistorier. Aarhus Universitetsforlag 2024. 100 sider, 129,95 kr., e-bog 90 kr.

Der er ikke mange, der i dag har hørt om 'Slaget på Grønttorvet' 1918, men tilfældigvis hørte jeg om det allerede i min barndom. Min morfar, Aage Steffensen, var nemlig politibetjent dengang, og ifølge familiekroniken fik han som helt ung betjent at vide, at hvis de skulle trække stave, så "skulle de slå til". Om historien passer, ved jeg ikke, for min morfar døde allerede i begyndelsen af tyverne.

Aarhus Universitetsforlag har gennem nogle år udgivet en fin serie, hvor fagfolk fortæller om vigtige dele af Danmarkshistorien på 100 sider i et umiddelbart tilgængeligt sprog, men uden at tale ned til læseren. I serien får man meget at vide, også om de diskussioner og faglige spørgsmål, som er centrale i den danske historie. Der er nu udkommet 79 bøger i serien.

Søren Kolstrup (f. 1947) er lektor i historie og samfundsfag og tidligere folketingsmedlem for Enhedslisten, og han er optaget af den udvikling, som har præget arbejderbevægelsen og venstrefløjens i Danmark.

I 1918 var der meget på spil. Rundt omkring i Europa så man kommunister, syndikalister og andre venstreorienterede forsøge at overtage magten som i Kiel, Berlin og Wien. Kommunisterne havde året før taget magten i Rusland. Herhjemme var der en klar utilfredshed blandt arbejderne og andre underprivilegerede med deres usle indkomster og leveforhold, mens andre havde tjent store penge og mæskede sig på samfundets solside.

I begyndelsen af 1918 afholdtes en demonstration, hvor både de ledende socialdemokrater med Stauning i spidsen og folk fra venstrefløjens deltog, men derefter skiltes deres veje. I februar stormede arbejdsløse demonstranter Børsen med fastelavnskøller. "Der var oprør i luften i foråret 1918", som Søren Kolstrup skriver. Strejker, demonstrationer og andre aktioner fortsatte hen over sommeren og kulminerede i efteråret med opfordringer til generalstrejke og en stor demonstration på Grønttorvet 13. november 1918.

Fagbevægelsen og Socialdemokratiet tog afstand fra opfordringerne til generalstrejke, og ordensmagten gjorde klar til at møde voldsomme demonstranter med lige så kampklare enheder. Første del af mødet gik fredeligt, men så brød uroen løs inspireret af den 19-årige syndikalist Johannes Sperling, der sprang op på en sporvogn svingende med en rød fane. Så var kampen i gang mellem demonstranter og ordensmagt, og den fortsatte i de følgende dage. Tre ledere fik hårde straffe i forbedringshus med isolation og hårdt arbejde, mens 11 demonstranter fik almindeligt fængsel på mellem 40 dage og fire måneder. Socialdemokratiet kunne ånde lettet op, og partiets avis kunne med en vis skadefryd meddele, at truslen om generalstrejke var blevet til en "generalfiasko".

Men det er ikke hele historien, for på selve demonstrationsdagen havde Stauning udformet et stort reformprogram: "Der var lagt op til omfattende forandringer. Nu skulle arbejderbevægelsens henved 30 år gamle krav om ottetimers arbejdsdagen gennemføres. Derefter fulgte krav om jordudstyknin g til landarbejdere og indeklemte husmænd, kontrol med bankvæsen og produktion og sociale løft til de arbejdsløse, syge, invaliderede, ulykkesramte og ældre. Endelig skulle den gamle, nedværdigende tyendelov afskaffes. Alt sammen i fuld forståelse med De Radikale." (s.4).

Efter Slaget på Grønttorvet blev det muligt at få gennemført en meget stor del af reformprogrammet, og forklaringen er ifølge Søren Kolstrup: "Kombinationen af hurtigt opstået social nød, håb hos underklassen og frygt blandt de besiddende klasser skabte et politisk opbrud". (s.49). Det var i international sammenhæng enestående, at vi i Danmark oplevede et samarbejde mellem arbejderklassen/Socialdemokratiet og husmandsbevægelsen/De radikale, som muliggjorde, at dette reformarbejde kunne gennemføres og fastholdes i de efterfølgende år og årtier.

Socialdemokratiets og fagbevægelsens sejr – på den lange bane – over venstreoppositionen i form af syndikalister, kommunister og andre var ikke en given ting. Ved 1.maj demonstrationen i 1919 kunne syndikalisterne samle 25.000 mennesker, mens Socialdemokratiet måtte nøjes med omkring 20.000 i deres optog. Men forfatteren peger i bogens afslutning på to afgørende forhold: For det første arbejderbevægelsens fintmaskede net af foreninger på

alle mulige områder, som også omfattede forbrug, fritid og oplysning. Og for det andet evnen til at transformere arbejderklassens aktionsvillighed ind i parlamentariske baner.

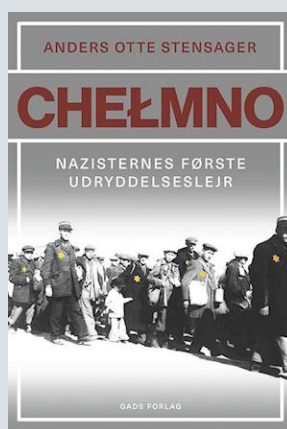
I dag er situationen unægtelig en anden, når Socialdemokratiets formand og statsminister ikke vælger at stille op 1. maj i Fælledparken. Hvad er der egentlig sket?

Bogen er smukt illustreret og afslutter med forslag til videre læsning. Litteraturliste, noter mm findes på bogens hjemmeside. Flot arbejde!

Ulrik Grubb

Chelmno – nazisternes første udryddelseslejre

Anders Otte Stensager: Chelmno – nazisternes første udryddelseslejre. Gads Forlag 2024. 368 sider, 399,95 kr.

Holocaustarkæologen Anders Otte Stensager har her i 2024 udgivet en bog om koncentrationslejren Chelmno med titlen 'CHELMNO. NAZISTERNES FØRSTE UDRYDDELSLEJRE'.

Anders Otte Stensager forklarer i bogens efterskrift, at han har skrevet bogen om Chelmno, fordi koncentrationslejren i lighed

med andre lejre end Auschwitz-Birkenau i Østeuropa og det tidligere Sovjetunionen er relativt lidt omtalt i Holocaust-litteraturen. Det gælder ikke mindst i den danske litteratur om nationalsocialismens ofre. Et forhold han begrundes med, "at der var relativt få danske jøder eller jøder af dansk herkomst, der blev sendt østpå til de berygtede lejre".

Bogen om Chelmno tager i kapitel 1 udgangspunkt i det nazistiske eutanasi-program, hvor mennesker med psykiske og fysiske handicaps systematisk blev udryddet. Forfatteren gør rede for, hvordan mordene fandt sted. Herefter dokumenterer han, at mordprocessen mod de handicappede "dannede skole" for mordprocessen i nazisternes første udryddelseslejre – Chelmno.

I forlængelse af nedlæggelsen af eutanasi-programmet i august 1941 "fik gauleder Arthur Greiser en bemyndigelse til at begynde udryddelsen af jøderne i Wartheland". Fra dette tidspunkt gik der cirka tre måneder med etablering af Chelmno-lejren. Herefter blev den sat i drift som en effektiv dødsmaskine. Anders Otte Stensager beretter me-

get detaljeret om de forbrydelser, der blev begået i lejren, med blandt andet massenedskydninger og gasninger i dertil indrettede gasbiler.

Bogen falder i fire hovedafsnit, nemlig 1. Optakten; 2. Chelmno – den første fase 1941–43; 3. Chelmno – den anden fase 1944 samt 4. Mandskabet.

I kapitel 2 om den første fase følger man som læser dels etableringen af lejren og rekrutteringen af lejrens mandskab. Dels transporterne til lejren samt ofrenes modtagelse i Chelmno-lejren samt mordprocessen. En klar styrke er her, at forfatteren beskriver lejrens fysiske indretning så detaljeret, at man på det nærmeste kan se scenen for sig. Anders Otte Stensager levner dog også plads til at gøre rede for nogle af de flugtforsøg, der var fra lejren. Endelig vender forfatteren synsvinklen mod det omkringliggende samfund. Han skriver her, at de lokale beboere kunne deles op i to grupper: "Den ene gruppe udtrykker typisk, at de ikke selv vidste noget" om, hvad der foregik i lejren. Den anden gruppe fortæller, at de var vidende om, hvad der fandt sted i lejren. Kapitlet sluttet af med, at Anders Otte Stensager beretter om nedlukningen af lejren i 1943 og overflytningen af store dele af mandskabet til partisanbekæmpelse på Balkan.

I kapitel 3 fortsætter fortællingen om Chelmno-lejrens grusomhed efter genåbningen af lejren i 1944. Nu med et dobbelt formål. Dels skulle fangerne indgå som arbejdskraft i koncentrationslejren eller i rustningsindustrien. Dels skulle den fortsat fungere som udryddelseslejr, idet uarbejdsdygtige fanger skulle likvideres. Som sådan fungerede Chelmno-lejren frem til dens endelige nedlukning i efteråret 1944.

Kapitel 4 anvender forfatteren til at give læserne et indblik i, hvem gerningsmændene var, og hvordan deres hverdag forløb. Noget at det mest rystende er her, at forfatteren fortæller "at kun et fåtal" beklagede sig over, at de skulle arbejde i lejren. Og, at "endnu færre giver udtryk for, at de hellere ville væk derfra og ligefrem aktivt ansøgte om at blive tvangsforflyttet". Man får i bogen et indtryk af, at mandskabet bestod af tyskere borgere, som de var flest, der ved siden af deres arbejde i lejren levede et normalt liv med biografbesøg, fester og sammenhold til trods for, at de fandt sig et særdeles unormalt sted. I kapitlet kommer Anders Otte Stensager endvidere ind på retsopgøret mod de skyldige i lejrens forbrydelser. I en særskilt del af kapitlet har forfatteren samlet et portrætkatalog af nogle af Chelmno-lejrens mest fremtrædende personligheder.

Anders Otte Stensagers bog er på en og samme tid afskyvækkende og interessant. Afskyvækkende på grund af den grundige måde mordene er udpenslet blandt andet gennem anvendelse af mange og fyldige øjenvidneskildringer og erindringsglimt. Og interessant fordi den faktisk fjører mange nye facetter til vores viden om kz-lejrene

i almindelighed og Chelmno-lejren i særdeleshed. Over lange stræk tåler Anders Otte Stensagers bog sammenligning med Peter Langwithz Smiths bog DØDENS BOLIG om Auschwitz-Birkenau. Dertil kommer, at bogen er velskrevet, gennemdokumenteret og med mange illustrationer. Bogen er derfor særdeles anbefalelsesværdig primært for lærere og i mindre grad for elever. Som lærer har man rig mulighed for at bruge en række af bogens mange øjenvidneskildringer og erindringer som kildemateriale. Hovedparten af eleverne ved ungdomsuddannelserne vil ganske givet finde bogen meget svær. Den bør bog anskaffes til de gymnasiale uddannelsers biblioteker.

Jens-Peter Fage Madsen

Det store overgreb mod Danmark

Stig Wørmer: Tabet af Skåne 1658. Serien 100 Danmarks-historier. Aarhus Universitetsforlag 2024. 100 sider, 129,95 kr.

Bogen er en af de "100 danmarkshistorier", som Aarhus Universitetsforlag udgiver, om udvalgte emner, på hver 100 sider. Sidetalskravet risikerer naturligvis, at emnerne bliver strakt rigeligt ud, eller de bliver kortet ubehageligt af som i en slags Prokrustes' seng. Her virker valget af emne dog ikke helt urimeligt. Det kan godt lade sig gøre at skrive om tabet af Skåne på 100 sider, selv om det kommer

til at betyde, at der ikke er så meget nyt i fremstillingen, og at forfatterens overordnede syn på problematikken kommer til at dominere.

Forfatterens overordnede syn, holdning og budskab til læseren er ganske klart: Tabet af Skåne og de andre landdele i 1658 var en katastrofe, et overgreb mod skåningerne og mod Danmark. Man fornemmer den nærmest ubærlige smerte, der endnu i dag griber forfatteren ved tanken. Til gengæld er han meget kritisk overfor hvad han betegner som "erindringsudslettelse" hos det officielle Danmark, f.eks. når han s. 6 kritiserer markeringen af 350 året for Roskildefreden i 2008. Også gymnasieundervisningen i historie får sin bekomst (s.16), og det kan man jo så tage til sig, hvis man synes. Man kan spørge hvad forfatteren havde tænkt sig – en slags national sørgedag, f.eks.?

Bogen er så nogenlunde inddelt i fire: Skånes oprindelige danskhed, begivenhederne op til og i 1658, forsvenskningen af Skåne efter 1658 og situationen senere. Det er

mange ting at tage med, og det gør det ikke lettere at nå på 100 sider.

Der er altså ikke tale om en systematisk analyse af årsagerne til nederlaget, der f.eks. kunne inddrage opbygningen af det svenske militær og dets succes i Trediveårskrigen, den svenske statsmagt i forhold til den danske, eller internationale forhold. Flere af disse punkter inddrages ganske vist undervejs, men forfatterens overordnede forklaring på nederlaget synes at være en sekvens af uheld og uheldige beslutninger.

Argumentationen for Skånes danske oprindelse dukker op mange gange i polemik mod svenske historikere og forfattere. Måske mener forfatteren også, at det er nødvendigt at minde nutidens danskere om den.

Afsnittet om den svenske regerings bevidste – og succesrige – forsvenskingspolitik er interessant, men naturligvis ikke særlig dybtgående. Sikkert med rette anses kirkens forhold som afgørende, men af en eller anden grund ikke skolen. Indførelse af svensk skriftsprog i en periode, hvor flere og flere børn gik i skole, må dog have haft betydning. I øvrigt må også dansk skriftsprog have virket fremmedartet for skåningerne.

Et af de senere kapiteloverskrifter lyder "Skåne skal ikke hjem, men videre". Der er dog ikke noget konkret bud på, hvad dette kan gå ud på. Der er imidlertid ingen tvivl, om at øget dansk – og skånsk? – bevidstgørelse om Skånes danske arv er en del af det.

Axel Moos

Portræt af en stærk kvindeskikkelse fra 1500-tallet

Grethe Jacobsen: Birgitte Gøye. En biografi. Gads Forlag 2024. 248 sider, 299,95 kr.

"Birgitte, Birgitte Begøje fik ondt i sit ene øje. Så smurte hun det med fløde, så begyndte det at bløde. Så smurte hun det med tjære, så blev det meget værre. Så smurte hun det med blæk, så gik det hele væk".

Ovenstående remse er kendt af mange, men det er nok de færreste, der kender adelskvinden Birgitte Gøye, der har lagt navn til remsen.

Det rådes der bod på med udgivelsen: Grethe Jacobsen: Birgitte Gøye – en biografi. Bag bogen står det nystiftede Birgitte Gøye Selskab, hvis formål er at indsamle og formidle viden om Birgitte Gøye. Selskabet vil give Birgitte Gøye født 1511 – død 1574 en større plads i Danmarkshistorien, så hun bliver kendt for andet end en børneremse.

Bogen indledes med et kapitel om Birgittes familie, hvor bedsteforældre, forældre og hel- og halvsøskende samt ægtefæller bliver præsenteret. Birgitte kom ud af den rigeste del af adelen, hvilket betød, at omfanget af slægternes besiddelser er kendt, idet de rigeste adelslægter i 1500 tallet udarbejdede optegnelser over såvel deres slægter som deres ejendomme. Birgittes søster Eline fik således udarbejdet en jordebog i 1552, hvor hun fik samlet oplysninger om slægtninge og slægtens ejendomme og godser.

Birgitte mistede sin mor i en tidlig alder, og hun tilbragte en stor del af sin barndom på Ring Kloster ved Skanderborg Sø, hvor hun sammen med andre adelige piger blev undervist i skrivning, læsning, syning og broderi. I 1525 blev Birgitte Gøye trolovet, en trolovelse hun ikke ønskede, og det lykkedes hende at få den ophævet i 1540. I 1544 blev hun gift med Herluf Trolle, og i bogen følger vi deres liv sammen, herunder deres opgaver med at forvalte forskellige len og andre ejendomme.

I 1560 overtog ægteparret Skovkloster ved Næstved. Senest i 1565 besluttede ægteparret at bruge en stor del af deres formue på at stifte Herlufsholm, en skole "for adelens og andre ærlige mænds børn". Grethe Jacobsen får i sin fremstilling knyttet tidens store religiøse omvæltning sammen med stiftelsen af Herlufsholm, idet en af de nye ideer var, at man selv skulle kunne læse i biblen og salmebøger, og derfor blev undervisning og skoledrift et område for fremsynede fyrster og adelsfolk.

Birgitte Gøye blev enke i sommeren 1565, hvilket betød, at hun selv skulle fuldføre etableringen af en skole på Herlufsholm. Birgitte blev skolens første forstander og på trods af modstand fra slægtninge mod at bruge Gøye-gods til en skole, lykkedes det hende at få skabt Herlufsholm. Det er interessant at følge Birgittes forskellige tiltag for at sikre skolen herunder hendes fremmøde i Rigsrådet marts 1567, hvor hun opgav forstanderskabet for derved at sikre, at Gøyeslægten ikke kunne gøre arvekrav på Herlufsholm Gods ved hendes død.

Birgitte Gøye fuldførte en anden stor opgave som enke, nemlig at sikre Herluf Trolles og sit eget eftermæle i Herlufsholm kirke. Hun fik opført et imponerende gravmæle i kirken, hvor oversiden var to liggende figurer, der forestillede ægteparret.

Med Grethe Jacobsens biografi om Birgitte Gøye får vi et indblik i adelskvinders livsvilkår i 1500-tallets Danmark. Birgitte Gøye lærte fra barnsben at begå sig blandt standsfæller, og i fremstillingen af Birgitte Gøye får vi indtryk af en status- og standsbevidst kvinde.

Birgitte Gøye udfyldte mange roller som adelskvinde. Hun havde arvet store godsandele fra sin far Mogens Gøye, og det betød, at hverdagen var fyldt med store og små gøremål, der sikrede driften, der skulle fastholde familiens økonomiske og sociale position.

Desuden var Birgitte Gøye en del af adelens opdragelsessystem, hvor det var almindeligt, at børn og unge boede hos slægtninge for at blive opdraget og oplært i henholdsvis mandlige og kvindelige dyder. Birgitte var tilsyneladende efterspurgt til at tage sig af adelsfrøkner, og det betød, at Birgitte havde mange tætte og varige relationer til en stor del af højadelen i samtiden. Birgitte deltog aktivt i at få arrangeret passende ægteskaber for "sine jomfruer", ægteskaber, der var standsmæssige og kunne være med til at bevare gods og ejendomme i de store adelslægter.

Birgitte Gøye var i sin ungdom en del af hoffet omkring dronning Dorothea, og hun forblev hele livet i tæt kontakt med dronningen. Hertil kom, at kurfyrstinden af Sachsen var en af Birgittes mange nære bekendte, da hun var ældste datter af dronning Dorothea. Gennem bevarede breve kan vi se, at der blev udvekslet tjenesteydelser, såsom madvarer, opskrifter, broderier og urter til lægemidler.

Med biografien om Birgitte Gøye har Grethe Jacobsen skrevet en samlet fremstilling om Birgitte Gøyes liv.

Birgitte fremtræder som en stærk, dygtig, afholdt og vedholdende kvinde af sin egen tid.

Bogen er meget detaljeret udi slægter, relationer og godsbesiddelser, hvilket til tider kan gøre det lidt vanskeligt at bevare overblikket over Birgittes liv i beskrivelserne.

I undervisningssammenhænge har jeg svært ved at se bogen anvendt, men vil man udvide sin viden om adelskvinders virke i 1500-tallet, så er den oplagt.

Susanne Geisler

Putins brug af historien og krigen i Ukraine

Morten Lassen: Historien som våben. Ruslands march mod fortiden – og ind i krigen. Gads Forlag 2024. 350 sider, 299,95 kr.

Der er ingen tvivl om, at historieopfattelsen i Putins Rusland er en meget vigtig del af forklaringen på den nuværende krig i Ukraine. Lige siden Putin kom til magten i 2000 har han gradvist og med stadig stigende intensitet formuleret en historieopfattelse, der betoner Ruslands glørværdige fortid, katastrofen ved opløsningen af det sovjetiske imperium og

dermed også et ønske om at vende denne udvikling og genskabe det egentlige Rusland, som han ser det.

Det er skræmmende at læse om, hvorledes den russiske befolkning, de russiske historiebøger, de russiske medier og hele det russiske samfund bliver spundet ind i én bestemt fortælling, og med krigen i Ukraine er der hårde fængselsstraffe for dem, der forbyrder sig mod denne ensidige historiefortælling.

Cand.mag. i litteraturvidenskab og lektor i dansk og historie ved Københavns VUC har skrevet denne interessante bog, der giver hele fortællingen om ensretningen og indsnævringen af den russiske historie – i Rusland – på grundlag af et væld af materiale, som man kan se af den meget omfattende litteraturliste og de mange præcise noter. Det synes ikke som om, forfatteren kan russisk, men via den omfattende litteratur på de andre europæiske hovedsprog når man langt omkring.

Bogen er velskrevet og underholdende at læse, men den er også til tider meget omstændelig i sin opregning af fx film og andre publikationer, som bevidner den russiske historiefortællings indsnævring og ensretning. Det er tragisk at læse om de mange stemmer, der er blevet gjort tavse fra Memorial, der dokumenterer Stalin-tidens forbrydelser, til forfattere, aktivister, lærere, elever og mange andre, der forsigtigt forsøger at fortælle en anden og mere afbalanceret historie.

Historielærere i nutidens Rusland har ifølge Morten Lassen "fået den rolle, som socialrealistiske forfattere havde i Sovjetunionen: som sjælens ingeniører. Og ligesom i Sovjettiden er der i Putins historiesyn kun plads til én sandhed, én lærebog og ét samlet russisk folk." (s. 15) Historien er en meget vigtig brik i Putins politik, og han har selv flere gange udbredt sig om 'den sande' russiske historie. I 2021 holdt han en berømt tale om den russiske historie, som i dag kan ses som 'point of no return' frem mod den aktuelle krig i Ukraine.

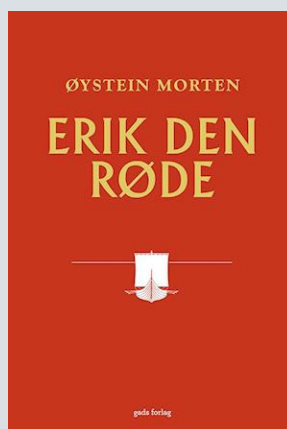
Lige nu er det vanskeligt at forestille sig, at denne krigsbegejstrede og stærkt nationalistiske historiefortælling bliver ændret, men forfatteren kan dog ikke lade være med at forestille sig en kommende udvikling: "Hvis Rusland en dag endegyldigt skal opgive krigen som national idé og træde ud af lidelsens centrifuge, skal der – blandt meget andet – et selvopgør til som det, Tyskland gennemgik efter Anden Verdenskrig. Med retsopgør og en kortlægning af krigsforbrydelserne. Men også historiepolitikken skal for en dommer, og historiebøgerne skal skrives om. Endnu en gang." (s.307)

"Historien som våben" giver et grundigt indblik i, hvorledes historie (mis-)bruges i nationalismens og krigens tjeneste i det nuværende Putin-Rusland. Bogen vil ikke være velegnet til undervisningen, men som oplysende bog for den interesserede almene læser rummer den mange gode pointer.

Ulrik Grubb

Erik den Røde: en ny bog om nordboernes opdagelse af Grønland og Vinland

Øystein Morten: Erik den Røde. Gads Forlag 2024. 347 sider, 299,95 kr.

Som titlen siger, handler denne netop udgivne fra norsk oversatte bog, der skal være genstand for nærværende omtale, om nordboen Erik den Røde, som snart sagt enhver skolepog i Danmark kender. Erik, der drog ud fra Norge med sin fader til Island for senere med sin familie og mange andre at rejse videre til Grønland og dér grundlægge et nybygger-

samfund, har sin egen middelalderlige saga, Erik den Rødes saga. Men sagaen er ikke særlig lang, og kun en begrænset del af de begivenheder, der opregnes, hører til Eriks historie i snæver forstand. Det er derfor Øystein Mortens intention med bogen at undersøge, hvad der gemmer sig "sagaernes fortættede formuleringer", og forsøge at få et klarere blik for, hvad Erik den Røde egentlig var ude efter på Grønland. Dermed forsøger han også at komme bag om det middelalderlige ved teksten og forsøger at stille skarpt på, hvad der egentlig skete tilbage i slutningen af 900-tallet.

"De gamle nordboer" er altid et interessant emne, og den nye bog lægger sig passende i slipstrømmen fra mange udgivelser de senere år, senest t.eks. Annette Lassens Islændingesagaernes verden (2017), Allan Ahle & Christian Vollmond's Vikingernes religion (2023) samt den grundige historiske behandling i Bergsveinn Birgisson's Den sorte viking (2022). De nævnte bøger er alle blevet anmeldt her i Noter.

Forfatteren til bogen er den allerede nævnte Øystein Morten, som er religionshistoriker af fag og har flere udgivelser bag sig, bl.a. de velmodtagne kongebiografier Jakten på Olav Tryggvason og Jakten på Olav den Hellige, som begge behandler den tidlige periode i Nordens historie, som også er emnet for Erik den Røde. Forfatteren har altså gode forudsætninger for at tage fat på dette på mange måder særegne og svære stof, hvilket man også hurtigt mærker. Udgangspunktet er en nærlæsning af de i alt 40 sætninger, der i Erik den Rødes saga fortæller om Eriks liv. Lidt klodset taler forfatteren om disse 40 sætninger som en "zip-fil", der skal pakkes ud; men omvendt beskriver "zip-fil"-billedet meget godt forfatterens metode: en meget nøje gennemgang af disse 40 sætninger, hver for sig. Som baggrund for læsningen har forfatteren en meget stor historisk viden om tiden at bygge på, men han for-

søgte som forberedelse samtidig at følge Eriks spor, så at sige rent fysisk (s. 10):

“Jeg har kæmpet mig gennem snestormene mod Nordislands udposter sammen med min søn, jeg er dykket ind i virtuelle virkeligheder under covid-isolation, har fundet uopdagede bygningsrester sammen med verdens sidste landnamsmand, jeg har udfordret Atlanterhavet i en 17-fods båd med en grønlandsk fanger, kørt på ATV, firehjulet motorcykel, fra gård til gård i det, der engang var den norrøne Østerbygd, og jeg har boet i en kopi af Erik den Rødes hus.”

Der er altså lagt op til en anderledes historisk fremstilling. Og det er da også en ganske anderledes historisk fortælling, vi får.

Bogens indhold

Bogen består af to dele, hvoraf den første (= kap. 1–6) gennemgår de nævnte 40 sætninger fra Erik den Rødes saga; de gengives på norrønt (sagaens originalsprog) og i oversættelse. I det allerførste kapitel beskriver forfatteren turen med sin søn over Hirtshals i Danmark til Færøerne og til Island, hvor rejsekammeraterne til sidst stoppes af vejrets luner. Tilbage i Norge forsøger forfatteren endnu en rejse under “covid-isolation” med virtual reality til Island og forsøger at opsøge de gårde, Erik og hans slægt beboede. Fremstillingen er for så vidt veloplagt, men ventetiden er lidt lang, hvis man gerne vil i gang med det historiske stof. Øystein Morten (og hans virtual reality-udstyr) fylder vel meget, tænker man, og heri bekræftes man bogen igennem.

Bogens anden del (= kap. 7–12) behandler den resterende del af sagaen, som ikke er koncentreret om Erik (s. 195):

“Efter de fyrre sætninger gennemgår Erik den Rødes saga et hamskifte. Nu ramler der fortællinger ind med en helt anden oprindelse og i en helt anden form end de nøgterne sætninger, jeg indtil nu har pakket ud. Nu er Erik ikke længere hovedpersonen i sin egen saga, snarere en biperson i en serie skitseagtige, litterære fortællinger om de omgivende menneskers liv.”

Vi kommer forbi kristendommens indførelse på Grønland, volvebesøg, rejser til Vinland og meget andet.

Sammenfattende

Som allerede nævnt er bogen skrevet i en veloplagt stil, der gør det nemt at fortsætte læsningen. Den danske oversættelse er også god (i hvert fald har man en fornemmelse af at læse en dansk og ikke en norsk tekst). Bogen indeholder en række kort over de steder, der omtales, hvilket virkelig viser sig nyttigt under læsningen, hvis man da ikke – som forfatteren selv – er bekendt med stederne ved selvsyn. Indledende gives også en tidslinie for bogen, begyndende med Erik den Rødes fødsel anslået til 945.

Årstallene tager i øvrigt udgangspunkt i Ólafía Einarsdóttirs datering af kristningstinget på Island til år 999. Bagest findes en litteraturliste samt noter, som man har valgt at placere her fremfor som fodnoter. Det er en anelse irriterende, at man skal hoppe frem og tilbage mellem tekst og note, men det kan evt. skyldes, at enkelte af noterne er forholdsvis lange. Notenummereringen er i øvrigt fortløbende gennem hele bogen, hvilket letter opslaget, så man ikke også skal huske på, hvilket kapitel, man befinder sig i.

Et par punkter

Det er ikke muligt i en kort omtale som denne at give en nøjagtig gennemgang af bogen, punkt for punkt. Et par punkter skal dog her fremhæves som særligt interessante.

I kap. 6, hvori behandles sagaens 40. sætning, får vi at vide, at Erik lokkede folk med til Grønland, som han forud havde opdaget, ved at beskrive det som en “grøn oase”, som der står i sagaen: “Samme sommer tog Erik afsted for at bosætte sig i det land, han havde fundet, og som han kaldte Grønland; for det ville give folk stærk lyst til at tage dertil, sagde han, hvis landet hed noget godt” (s. 157). Men er det nok at lokke med en grøn oase langt ude vestpå? Det var nemlig ikke kun sin egen familie, Erik fik med til at sejle mod Grønlands kyster. Ifølge den middelalderlige islandske historiker Are Torgilsson rejste Erik afsted i spidsen for 25 skibe. Morten regner ud, at hvis der kunne være omkring 30 personer på et skib, så har der altså været omkring 800 personer, der rejste fra Island. Hvis man videre sammenholder det med, at Island havde en anslået befolkningsstørrelse på denne tid (omkr. 984) på næppe mere end 20.000, så har det altså været 4% af befolkningen, der forlod landet. Et imponerende antal. Og rejsen over havet var ingenlunde ufarlig: flere skibe gik tabt på vejen, enkelte drev tilbage til Island.

Når man overvejer dette nærmere, så virker det desto mere utroligt, at man skulle være rejst ud, blot fordi Erik fortalte, at han havde fundet god landbrugsjord. Som Bergsveinn Birgisson citeres for i bogen: “[du skal] have nogle federe nyheder end et nyt landbrugsland for at få folk til at sælge deres gårde på Island og gennemføre den farlige rejse til Grønland. Et nyt landbrugsland er ikke nok til at udløse sådan et vanvid” (s. 158). Mon ikke det var forbundet med det Nordens guld, som udgjorde en væsentlig del af de grønlandske nordboers økonomi, nemlig isbjørneskind, hvalros- og narhvaltand? Det får vi mere at vide om, når vi læser videre i kapitlet.

Ellers er der kun småting at omtale, som man må give et kritisk ord med på vejen.

Som det allerede er fremgået, så fylder forfatteren selv, Øystein Morten, for meget. Vi lægger ud med en næsten triumferende bemærkning: “Jeg har opfundet et nyt ord: Sælsomhedsstrandene (Merksnodigkysterne på norsk)” —

der skulle være en oversættelse af det norrøne furðustrandir. Og det fortsætter bogen igennem i både stil og indhold. Det bliver lidt trættende i længden.

Det er ikke mange fejl i gengivelsen af norrøne og islandske navne, man finder, hvilket må fremhæves, men dog enkelte: Ólafía (for Ólafía), veksler mellem Hornstrandir og Hornstrandene (dvs. i hhv. norrøn og dansk form), og så har man valgt (jf. noten til den danske oversættelse s. 11) at veksle mellem brugen af "i" og "på" Grønland hhv. Island, idet "i" bruges om de moderne nationer, medens "på" benyttes i forbindelse med middelalderlige forhold. Oversætteren er selvfølgelig fri til at indføre de regler, han vil (der findes ikke regler for brugen på dansk); men det havde været kønnerne at holde sig til den ene eller den anden af disse muligheder (i parentes bemærket siges "på Færøerne", der jo har samme status som Grønland). Navneformen "Orknøyerne" skurrer også, det burde være "Orknøerne".

Endelig omtales den norrøne term landnám, da. landnam, s. 39, og vi får at vide, at ordet betyder "at tage land" og videre, at "[t]anken var, at de der fandt jomfruelige områder uden mennesker kunne gøre krav på jorden ved et særligt ritual". Det er naturligvis korrekt, at det var dét, der foregik i landene mod vest på denne tid. Men man kunne næsten af de citerede ord få den tanke, at ordet kun brugtes om denne form for "at tage land". Jomfruelig hører dog ikke med til bestemmelsen af begrebet som sådan; det benyttes også, t.eks. i den norrøne lovlitteratur om det ulovligt at tilegne sig andres jord (dog formentlig her ikke forbundet med noget rituelt).

Afrunding

Alt i alt er der meget godt at hente i Erik den Røde. Det gode ved fremstillingsformen er, at Morten formår at få mange læsere med, som ikke har samme brede, historiske dannelse som han selv.

Forfatteren spørger selv retorisk i sin indledning, om han har fundet Erik den Røde. Og har han så det? kan det måske knap så retorisk, men passende spørges her på falderbet. Efter endt læsning føler man ikke rigtigt, at man lige har stået over for manden, der opdagede Grønland (her i vores del af verden forstås). Men i en anderledes forstand må dette besvares bekræftende. Den grundige nærlæsning af sagaens 40 sætninger om Erik, hvor et meget stort materiale af vidt forskellig art bringes i anvendelse, udstyrer læseren med et landkort, der hjælper med, hvad man kunne kalde "selv at finde ham", dvs. man udstyres med de nødvendige forudsætninger til selv i fantasien at foretage rejsen tilbage til Erik den Rødes tid. Om bogens enkeltheder kan der være et og andet, som måske ikke nødvendigvis skal tolkes, som Morten gør det, men omvendt er der nu fremsat en syntese, en helhed, som nye forskere kan arbejde videre med eller imod. Og det er vigtigt, både for

disse forskere, men også for os andre, som blot kan læne os tilbage og nyde turen tilbage gennem tiden.

Johnny Lindholm

Diplomater taler ikke over sig

Kurt Strand: Den forandrede verden – Friis Arne Petersen om fire årtiers diplomati på øverste hyldede med aktivisme og nye brudflader. Lindhardt og Ringhof 2024. 320 sider, 329,95 kr.

Kurt Strand bl.a. kendt som mangeårig vært på DR2s deadline og P1 "Mediemagasinet" har skrevet en interviewbog med en af de sidste 40 års centralt placerede skikkelser i den danske udenrigstjeneste. Friis Arne Petersen var ministersekretær for flere skiftende udenrigsministre i 1980'erne og 90'erne, og han blev direktør for udenrigsministeriet i 1997-2005.

Han blev herefter ambassadør, udstationeret i perioden 2005-2020, i først Washington, derefter i Beijing og afslutningsvis i Berlin. En karriere, der kun er ganske få i en generation forundt. Det bagkatalog indikerer, at Friis Arne Petersen på forskellig vis har været tæt på stort set alle nyere udenrigspolitiske begivenheder, der har haft betydning og har krævet politisk og diplomatisk handling. Derfor er det også oplagt at lave en bog, der tager udgangspunkt i den nu pensionerede diplomat og embedsmands liv og virke.

Bogen er struktureret ud fra centrale udenrigspolitiske begivenheder, der er foregået samtidig med Petersens karriere. Bogen falder reelt i to dele. Størstedelen af bogen drejer sig om den tid, hvor Petersen var ansat i udenrigstjenesten, mens den anden del indeholder analyser af den aktuelle internationale situation. Hvert af bogens kapitler starter typisk med en introduktion. Hyppigt en, der fortæller om, hvordan Kurt Strand selv dækkede en specifik begivenhed som journalist.

I første del af bogen bliver Friis Arne Petersen stillet en lang række spørgsmål angående sagsforløb og om hans opfattelse af, hvordan skiftende ministre klarede situationen for Danmark. Svarene kredser typisk om vilkårene for og ræsonnementet bag udenrigsministrenes valg af standpunkter, og hvorfor det var de rigtige og nødvendige beslutninger. Det generelle billede, der står tilbage fra den del af bogen, er, at svarene sjældent er overraskende eller bringer nyt for dagen. Friis Arne Petersen er bundet af sin særlige rolle i den danske udenrigstjeneste. Det ligger

ham tydeligvis stærkt på sinde at opretholde diskretion over for ministre og deres valg af reaktioner og tiltag på landets vegne. Derfor bliver svarene også afværgende og forholder sig til logikken i de trufne beslutninger. Det er dog også ret tydeligt, at hans grundlæggende synspunkt på dansk udenrigspolitik er baseret på, at et nært og venskabeligt forhold til USA er af vital betydning for danske interesser. 1980'ernes fodnotepolitik og Mogens Lykkes tofts forholdsvis USA-kritiske tale som udenrigsminister i forbindelse med 9/11-angrebet på USA, finder han på den måde ikke gavnlige, men anerkender dem som positioneringer i indenrigspolitikken (en ægte diplomat ser jo altid en sag fra modspillerens side). Der er generelt megen positiv omtale af diplomatkollegaer fra ind og udland og af ministre før 2010, navnlig til Uffe Ellemann-Jensens personlige kvaliteter og hans forvaltning af udenrigsministerposten under de mange vanskelige situationer i 1980'erne og 1990'ernes begyndelse.

Den britiske premierminister Edward Heath (1970-1974) har engang sagt, at "en diplomat er en mand, der tænker sig om to gange, inden han siger ingenting". Friis Arne Petersen kommer ikke med saftige historier eller afslørende detaljer. Der er ingen personlige udfald mod nogen eller deres beslutninger. Kun brummes der lidt over Fogh-regeringens 22%-besparelse på udenrigstjenesten tilbage i nullerne, hvor man lukkede danske repræsentationer i udlandet på stribe. Det er altså ikke for sensationer, at man skal læse bogen. Bogens kvalitet er, at den fremstår som en diplomatihistorisk oversigt over udenrigspolitiske sager fra 1980'erne og frem til i dag (Ukrainekrigen og 7.okt angrebet på Israel er med i bogen). Derudover giver den et vist indblik i arbejdsformen i Udenrigsministeriet og dets relation til andre ministerier og Folketinget. Hertil kommer ikke mindst det formelle arbejde med kontakt og dialog til og med fremmede stater. Generelt forklarer og forsvare Petersen den førte politik og de i situationerne valgte midler. Det gælder også deltagelsen i krigene i Irak og Afghanistan. Som aktør i dansk udenrigspolitik stiller han sig 100% bag aktivismen med den tilføjelse, at man også skal lære af, at resultaterne i form af demokratisering i de intervenerede lande jo udeblev. Det sidste kan man vel ikke være uenig med ham i.

Det er lidt påfaldende, at mens Kurt Strand spørger ind til udenrigsministrene i 1980'erne og 1990'erne, så kommer han slet ikke ind på nogle af de 8 udenrigsministres forvaltning af embedet, der har været, efter at Per Stig Møller fratrådte i 2010. En mulig forklaring er, at mange af ministrene stadig er aktive i politik, og at Petersen befandt sig uden for ministeriets mure. Kapitlerne om det daglige arbejde som diplomat i udlandet fortælles mere "afslappet" end svarene på spørgsmålene om den første periode i ministerietiden. Spørgsmålene går heller ikke så tæt på.

På de sidste lidt over 100 sider ændrer Arne Friis Petersens tilgang til interviewet sig tydeligvis. Man kan næsten sige,

at de formelle parader sænkes og "mørkelyset" dæmpes. I stedet tager den skarpe internationale politiske analytiker over, da interviewet kommer til at drejer sig om den aktuelle internationale situation. I den del af bogen leverer han en række interessante analyser af en mulig tilbagevenden af Donald Trump på den amerikanske præsidentpost, af magtforholdet mellem Kina og USA, af Europas muligheder og handlerum mv. Friis Arne Petersens analyse baserer sig på argumenter og eksempler, der understøtter hans positive tilgang til globalisering og fri international handel. Han fastholder, at det til enhver tid er nødvendigt at insistere på dialog og anden samkvem i de internationale relationer. Krig repræsenterer i hans øjne ikke en løsningsmodel. Det er først, når forhandlerne enes, at fred og en eller anden form for stabilitet etableres til menneskenes og samfundenes bedste. Det forekommer mig, at A.F. Petersen, ud over sin erfaring, bygger meget af sit internationale politiske grundsyn på en blanding af pragmatisme og så den såkaldte "engelske skole". Det er muligvis forklaringen på det forhold, der forekommer paradoksalt for mindre "ånder" som denne anmelder, hvordan man med dette grundsynspunkt om dialog og diplomati kan forsvare den førte aktivisme i dansk udenrigspolitik tilbage i tiden.

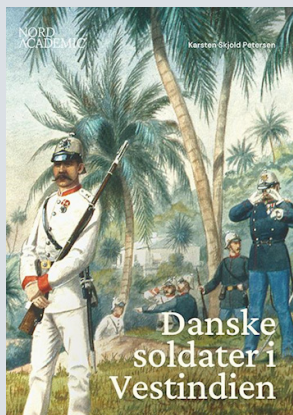
Bogen er relevant for den underviser, der vil vide mere om arbejdet i Udenrigsministeriet og gerne vil have et grundrids af danske udenrigspolitiske problemstillinger i de seneste 40 år og som gerne vil læse en lidt mere optimistisk fortolkning af verdenspolitikken i dag.

Jørgen Lassen

Det danske militær i Vestindien

Karsten Skjold Petersen: Danske soldater i Vestindien. Nord Academic Forlag 2024. 372 sider (illustreret), 399,95 kr.

Den danske stat overtog de vestindiske øer fra Vestindisk-Guineisk Kompagni i 1755 og solgte dem til USA i 1917. Det er de danske soldaters tilstedeværelse på øerne i disse år, der er i emnet i denne bog. Først behandles organisationen både i København og på øerne. Dernæst rekrutteringen af soldaterne og deres daglige tjeneste samt deres indsats under opstande.

Det sidste kapitel handler om soldaternes uniformer, udrustning og bevæbning. Sidst i bogen er der en liste over de utrykte kilder samt en liste over litteratur og trykte kilder. Endelig er der noter og register.

I bogen bruges betegnelsen eurocaribier om den hvide del af befolkningen, og den sorte befolkning kaldes afrocaribiere. Slaverne benævnes slavegjorte. Bogen indeholder en del citater, og de står med original retskrivning og sprogbrug. Heri er der nogle betegnelser der i dag anses for stødende.

Forfatteren er museumsinspektør på Nationalmuseet med speciale i dansk militær- og krigshistorie. Fremstillingen veksler mellem København, hvor militærstyrken i tidens løb hører under forskellige kontorer, og Vestindien, hvor forholdene hele tiden ændrer sig.

Opgaven for militæret på øerne var dels at holde slaverne i ro, dels at forsvare øerne mod andre lande. I 1700-tallet var udfordringen først kaperskibe. Danmark holdt sig længe neutral under stormagternes krige i Europa. I året 1801 blev Danmark som bekendt inddraget i krigen mellem England og Frankrig, og de vestindiske øer blev besat af England 1801-02 og igen fra 1805. Danmark fik øerne tilbage ved freden i Kiel 1814.

Det første kapitel indeholder en grundig redegørelse for antallet af soldater på øerne, dels officererne af forskellig rang, dels de menige soldater. Antallet ændrer sig ofte på grund af de mange reformer, og bogen gør rede for, hvor mange der var af hver slags efter hver ændring. Soldaterne samarbejdede med lokale militser. Alle hvide mænd havde pligt til at være medlem af en borgervæbning, og der var også en milit af "frinegre", dvs. afrikanere der ikke var slaver. Efter slaveriets ophævelse og en opstand i 1878

blev styrken stadig mindre, og i 1907 blev den erstattet af et gendarmerikorps, som fungerede indtil 1917.

I andet kapitel undersøges rekrutteringen af de menige. I hele perioden bestod mandskabet af frivillige, der blev hvervet i Danmark. Tjenestetiden var 6 år, i perioder 8 år, og man fik en dusør, såkaldte håndpenge, når man blev hvervet. I gendarmeriet 1907-1917 var tjenestetiden 3 år. Det var hele tiden muligt at forlænge tjenesten med en ny periode. Der var stor dødelighed blandt de danske i Vestindien, men alligevel lykkedes det at få folk nok. Bogens forfatter har undersøgt, hvem der lod sig hverve. Det var mest folk fra underklassen, og flere af dem var drikfældige og førte et udsvævende liv. Mænd, der havde været straffet, blev sorteret fra. Fra 1805 blev der ført stambøger, der fortæller meget om soldaternes oprindelse, bl.a. alder, erhverv, religion, hjemstavn. Forfatteren har lavet en analyse af årene 1805-1820 og af folk til gendarmeriet 1906-1916. De fleste var fattige, arbejdsløse, folk der ikke kunne se en fremtid for sig, hverken i landbruget eller i byerhvervene. Nogle var drevet af eventyrlyst og drømte om en gylden fremtid i Vestindien.

Tredje kapitel handler om de menige soldaters arbejde, som mest bestod af vagttjeneste og patruljering. De, der ikke havde vagt, skulle deltage i øvelser med eksercits og parade. Der er ikke mange kilder til den ældste tid, og måske har soldaternes hverdag været den samme som soldaternes i Danmark. Mange bestræbte sig på at få et arbejde i fritiden så de kunne supplere den knappe løn, men det var vanskeligt. Der er flere kilder til hverdagen i gendarmeriets tid, så vi ved mere om deres arbejde, bl.a. skulle de hjælpe øernes politi.

Forfatteren gør grundigt rede for, hvad vi ved om lønnen. I begyndelsen blev en del af den udbetalt i naturalier (rugbrød, kød, flæsk), men efter Napoleonskrigene blev der oprettet et marketenderi, hvor man kunne få varm mad. Officerernes løn var naturligvis højere end de meniges. Jo højere rang, jo højere løn. Lønnen udbetaltes først i rigsdaler og skilling, senere i lokale valutaer. I begge tilfælde er det i dag svært at forholde sig til tallene, som til sidst er opgjort i et skema.

Afsnittet om indkvartering handler både om bygningshistorien og om, hvordan de menige soldater sov, i de første mange år i hængekøjer, senere i jernsenge. De måtte selv skaffe sig madrasser af palmeblade, hvis de ikke ville ligge på sengens brædder.

Forholdet til øernes beboere behandles i næste afsnit. Her må man skelne mellem eurocaribiere og afrocaribiere. Eurocaribierne var velhavende og så ned på de menige soldater, mens de plejede social omgang med officererne. Soldaternes forhold til afrocaribierne var heller ikke godt, for de var jo en del af undertrykkelsesapparatet, bl.a. skul-

le de indfange bortløbne slaver. Der var altså både klasse- og raceskel med tilhørende fordomme.

De menige danske soldater måtte ikke være gift, men de søgte selskab hos de afrocaribiske kvinder, ofte med langvarige forhold og børn til følge. Der var også en del prostitution, og den frygtede sygdom syfilis spredte sig. Et andet problem var alkoholismen. Det var farligt at drikke det snavsede ferskvand, og det billigste var den unge rom, der indeholdt den farlige fusel. Både øl og færdigbrygget rom var dyrere. Tilsyneladende bedredes forholdene i de sidste år før 1917.

De menige soldater var underlagt den militære jurisdiktion. Straffene var meget barbariske set med nutidens øjne. Bogen refererer nogle store sager om vold, drab og desertering, men de fleste sager drejede sig om mindre forseelser, hvor de skyldige mest blev idømt forskellige pryglestraffe eller fængsel på vand og brød.

Endelig kommer et afsnit om de små og store oprør på øerne og et mislykket mytteriforsøg blandt de menige i 1839. Uroen i 1848, som førte til slaveriets ophævelse, får en særlig behandling. De lokale militser og brandværn spillede en stor rolle med at forsvare plantørernes ejendom. Et stort kort viser troppernes bevægelser. I 1878 udbrod der et større oprør på St. Croix på grund af utilfredshed med løn- og arbejdsforhold. Her får vi også en grundig beskrivelse af troppernes bevægelser under den langvarige opstand, illustreret med to store kort samt billeder. En strejke i 1916 gav også anledning til en del optøjer.

Forfatteren har også undersøgt, hvad der skete med de menige soldater efter tjenesten. Nogle døde undervejs, nogle deserterede eller begik selvmord, nogle blev kasseret på grund af dårligt helbred og sendt hjem. Men mange overlevede, og nogle tog hjem til Danmark, andre rejste til USA eller andre lande på den vestlige halvkugle. Forfatteren har også her brugt de stambøger, der blev oprettet over soldaterne.

Det store kapitel om uniformer, udrustning og bevæbning fylder 100 sider. Her er der afsnit om infanteriet, artilleriet, kavaleriet og gendarmkorpset. Hvert af disse afsnit er igen inddelt i menige, underofficerer og officerer. Udstyret er dels vist på illustrationer, dels beskrevet ud fra bestemmelserne. Der står mest om de menige og noget mindre om underofficererne, hvis uniform lignede de meniges. De højere officerer fik et løntilskud, så de kunne holde sig selv ved uniform. De fik i tidens løb mange forskellige hovedbeklædninger, epauletter, sabler osv.

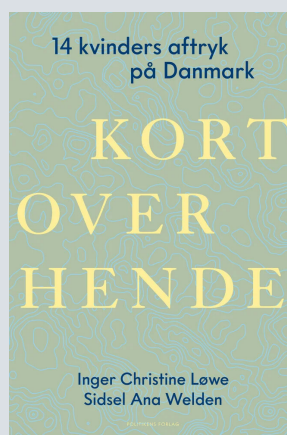
I hele bogen er det et problem, at der er ret få kilder til den ældste tid i 1700-tallet, men der kommer flere og flere i tidens løb. Forfatteren har været meget grundig, han har endevendt hvert eneste aktstykke, der har med emnet at gøre. Værket er ikke diskuterende og analyserende, men

det fremlægger alle fakta om det danske militær i Vestindien. Besiddelsen af de Vestindiske Øer er kun en detalje i danmarkshistorien, og det danske militær på øerne er næppe noget man kan bruge i undervisningen. Men for den, der er interesseret i emnet, kan man ikke forestille sig en bedre og grundigere bog end denne.

Jørgen Krøigård

En slags historisk guidebog med fokus på udvalgte kvindeliv

Inger Christine Løwe og Sidsel Ana Welden: Kort over hende. 14 kvinders aftryk på Danmark. Politikens Forlag 2024. 304 sider, 300 kr.

Bogen "Kort over hende" består af 10 kapitler, der tilsammen beskriver 13 kvinders liv (ifølge bogen er det 14 kvinder, men jeg kan kun finde 13). De to forfattere, Inger Christine Løwe og Sidsel Ana Welden, skriver i forordet, at de "vil vise, hvordan fortællinger gemmer sig alle vegne, på tværs af byer, klasse og erhverv", og som titlen på bogen refererer til, vil de også "skabe

et nyt og alternativt danmarkskort". Bogen indleder da også med et kort, der viser, at forfatterne har været rundt i hele Danmark for at researche til fortællingerne om de 13 kvinder; fra Hjørring i nord til Ribe i syd. Varde i vest og København i øst.

Dette geografiske snit bruges som en slags guide – idet der efter hvert kapitel står faktuelle oplysninger om de konkrete steder, som af forskellige grunde relaterer sig til den kvinde, kapitlet omhandler. Tilgængeligheden, åbningstider og adgangspris fremgår også til de udvalgte steder. Man kan dog spørge, om det er relevant, at der er en niveaufri indgang samt teleslynge i Helligtrekongers Kapel i Roskilde Domkirke, hvor Dronning Dorothea (1431-1495) af Brandenburg ligger begravet.

Ud over den geografiske vinkel, vil forfatterne også lave et socialt snit og har derfor valgt kvinder fra samfundets top, som f.eks. Dorothea af Brandenburg og fra den sociale bund, hvorfra man kan læse om tugthusfangen Ane Margrethe Christensdatter (1798-1884). På den måde favner bogen bredt, og læseren præsenteres for tidsmæssigt og socialt forskelligt levede liv – de eneste fællestræk mellem dem er – at de var kvinder. Dermed ligger bogen i forlængelse af en snart lang række af bøger, podcasts, TV-udsendelser, som netop vil skrive kvinderne ind i historien. Et vigtigt og nødvendigt mål. Desværre savner jeg,

at forfatterne laver sammenhænge og skaber fortolkende tråde mellem kvinderne, deres sociale lag, og de perioder, de levede i.

Med alle de forskellige snit spænder bogen sig genre-mæssigt mellem en journalistisk-historiebog og en guidebog. Og det er vist også dét, forfatterne vil. Men dette geografiske greb bruges ikke i fortællingerne om kvinderne, og dermed virker det som et fortællermæssigt kunstigt valg.

De kapitler, som fungerer rigtig godt, er netop dem, hvor kvindens liv sættes i relation til emner relateret til det særlige ved deres liv. I kapitlet om kunstmalerparret Marie Luplau (1848-1925) og Emilie Mundt (1842-1922), der udfordrede samtidens normer ved at bo sammen, opdrage en fælles adoptivdatter og starte deres egen kunsts-kole for kvinder, beskrives kvinders levetilstand omkring 1900 generelt, herunder opfattelsen af homoseksualitet. Et andet eksempel er kapitlet om Johanne Christensesdatter, Ingeborg Harchis og Bodil Harchis, der alle blev dømt og brændt som hekse i 1600-tallets Ribe. I dette kapitel fortæles om deres retssager, men også om opfattelsen af hekseri generelt. Det er velskrevet og meningsfuldt koblet til de konkrete kvinders liv.

En stor del af viden om bogens kvinder kommer fra interviews med både eksperter, familiemedlemmer og venner, og da der er stor tidsmæssig spredning på kvindernes liv, er der forskel på kildevalget fra portræt til portræt. Information om snedkermesteren Anny Berntsen (1894-1982), der byggede talerstolen på Christiansborg, kommer bl.a. fra forskellige slægtninge og en plejer fra hendes mange år på sindsygehospitalet i Nykøbing Sjælland, mens kilderne til Ane Margrethe Christensdatter primært er retssagen mod hende.

Undervejs er der ikke mange kildekritiske overvejelser i forhold til den viden om kvinderne, som kommer fra familie og venner. I stedet bruger forfatterne de personlige kildeudsagn som en mulighed for, som de selv skriver, "at komme endnu tættere på bogens hovedpersoner". På den

måde fremstår bogen mere som et journalistisk værk end en historiefaglig bog – og i nogle af kapitlerne mere som en hyldest til kvinderne end nuancerede livsbeskrivelser. Kapitlet om kunstneren Aase Seidler Gernes (1927-2018) er f.eks. – med god grund – en stor hyldest til hendes kunstneriske virke, men om livets mange nuancer er kommet med i beskrivelsen, tvivler man stærkt på, når man sammenligner med de anderledes beskrivelser, der fremkommer i datteren Ulrikke Gernes selvbiografiske roman fra 2024. Det er da også kun hendes søster, Anne-Sofie, som bidrager til kapitlet om deres mor. At beskrive et liv er vel grundlæggende umuligt med alle de modsætningsfyldte nuancer, det har, men overvejelser om, hvorvidt nuancerne kommer frem gennem valget af kilder, mangler desværre i "Kort over hende".

Ud over de ovenfor nævnte kvinder portrætteres: kunstneren og den psykiatriske patient, Karoline Ebbesen (1852-1936), husmoderen Marie Larsen (1872-1954), modstandskvinden Karen Brieg (1893-1962) og ravkunstneren Hansine Jessen (1885-1965).

Bogen er velskrevet og fuld af interessante historier om vidt forskellige kvindeliv, men bogen har alt i alt for mange ærinder, hvilket er ærgerligt, da der ikke bindes nogle knuder over dem. Hvorfor er det vigtigt at have det geografiske snit? Forfatterne skriver selv i forordet, at de ikke vil "konkludere noget om danmarkshistoriens kvinder". Det gør de således heller ikke i særlig høj grad – og det ærgrer jeg mig over.

Hanne Mortensen

Kommer krigen?

Martin Husted: På kanten af krig. Overmod og beslutningen om krig eller fred i stormagtskriserne 1870, 1914 og 1962. Forlaget Historia 2024. 306 sider, 259,95 kr.

Lad det være skrevet med det samme: Dette er næppe en bog du kommer til at anvende i hverdagsundervisningen, i hverken historie eller samfundsfag (IP). Det er nærmere en bog til udlevering, hvis du måske har et par usædvanligt opvakte elever gående, som skal have en ekstra udfordrende læseoplevelse i hverdagen. Eller hvis et par meget ambitiøse SRP-skrivere

gerne vil arbejde med årsagerne til Ruslands invasion af Ukraine, angreb på Georgien, Tjetjenien, og hvor Putin ellers får trang til at bringe russere hjem til fædrelandet med våbenmagt. Til gengæld er det en interessant og lærerig læseoplevelse for den videbegærlige akademiker, med interesse for historien om krig og konflikt i 1800- og 1900-tallet.

Med udgangspunkt i Rubicon-teorien undersøger Husted hvilken rolle enkelte statslederes "overmod" har spillet, i afgørelsen af hvorvidt en krig er blevet igangsat eller forhindret. Rubicon-teorien er en af konfliktforskningens klassiske teorier, som kandidater fra Statskundskab burde være stødt ind i ved forelæsninger. Husted har valgt 3 historiske cases, som han bruger til at undersøge brugbarheden af Rubicon-teorien. Tesen som Husted indleder bogen med lyder som følger: "I denne bog undersøger og begrunder jeg følgende tese: Beslutningstageres overmod er en overset, men kritisk medbestemmende faktor i udfaldet af stormagtskriserne i 1870, 1914 og 1962. Bo-

gens mål er at bidrage til fagområdet diplomatisk historie gennem en kritisk analyse af betydningen af det psykologisk betingede fænomen "overmod" i beslutningen om krig og fred i tre storpolitiske kriser." (Husted, s.11ff)

Den første case er krigen mellem Frankrig og Preussen i 1870, som endte med fransk nederlag, etableringen af et samlet Tyskland, og den preussiske konges indsættelse som kejser Wilhelm d. 1. Historiekollegerne vil formodentlig have studeret denne begivenhed, som en del af Otto von Bismarck og Preussens forsøg på at samle de tyske stater i én samlet tysk stat, via krigene mod Danmark (1864), Østrig-Ungarn (1866) og endelig Frankrig (1870). For dem er der her mulighed for at få et mere detaljeret indblik i processen der førte til udbruddet af 1870-krigen.

Den næste case er 1914-krisen, som førte til 1. Verdenskrigs udbrud i sensommeren 1914. Her er der tale om en indledende tekst (s.67ff) der giver et godt overblik over dels processen, der førte til udbruddet af 1. Verdenskrig, og historiografien omkring den. Har man læst værker som Sleepwalkers af Christopher Clark, eller Hew Strachans tour-de-force flerbindsserie om 1. Verdenskrig (To Arms!), vil man kunne nikke genkendende til indholdet af Hustedes indledning af casen. Det er interessant, og der er et oplagt afsnit til kopimaskinen, hvis man skal bruge en kort og forståelig introduktion til opløbet til krigsudbruddet.

Den sidste case er 1962-krisen. Den daværende amerikanske forsvarsminister under præsident John F. Kennedy, Robert S. McNamara, betegnede den cubanske missilkrise, som det tætteste verden kom på atomkrig under den Kolde Krig. Se bl.a. den fantastiske samtaledokumentar The Fog of War (2003) af instruktør Errol Morris, for et dybere indblik i krisen. Husted fortolker også her krisens forløb gennem brillerne af Rubiconteorien, hvilket er interessant læsning, som kan give ideer til, hvordan man eventuelt kunne variere sin historie- eller samfundsfaglige undervisning i krisen.

Der er megen interessant viden at hente i Hustedes bog, men for mit vedkommende er det især Rubiconteorien som redskab, der er interessant. Man brænder som læser for at tage teorien og prøve at aplikere den i forhold til Rusland-Ukraine krigen. En umiddelbar hypotese om overmod, som en central forklarende faktor for Putins valg, da russerne vælger at sende styrkerne ind i Ukraine torsdag d. 24. februar 2022, virker plausibel. Men det må vente til efter sommerferien. Herfra skal der derfor lyde en klar anbefaling af Hustedes bog. Den bør finde sin plads på skolebibliotekernes hylder med bøger om international politik og historie, så videbegærlige elever og lærere kan hente metodisk og historisk viden til undervisningen, SRP og ikke mindst til at finde hoved og hale på de konflikter og krige, der bliver ved med at bryde ud mellem verdens lande.

Henrik Tjørnelund

Vikingerne, dengang og nu

Sarah Croix: Den sidste viking 1066. Serien 100 Danmarks-historier. Aarhus Universitetsforlag 2024. 100 sider, 129,95 kr.

Når man vil fremstille vikingetiden inden for rammerne af "100 danmarkshistorier", vil det give nogle problemer. For det første er vikinger ikke noget dansk fænomen, men et skandinavisk. Det problem løser forfatteren ved hovedsageligt at beskæftige sig med danske forhold, herunder erobringen af England, samtidig med at en nordmand, Harald Hårderåde, vælges til hovedperson, og norske forhold behandles

forholdsvis grundigt. Dette sidste gør så, at man kommer til at savne noget om vikingernes rejser og bosættelser i Nordatlanten – så meget mere som forbindelserne østover faktisk også tildeles en vis vægt.

Bogens titel, "Den sidste viking", antyder, at emnet overvejende er vikingetidens afslutning og måske årsagerne hertil. Det er dog ikke tilfældet, bogens emne er hele vikingetiden, godt og vel, samt en – i øvrigt interessant – diskussion af brug og misbrug af vikingetiden i senere tider. Det gør det ikke nemmere at presse det hele ned i de snævre rammer, som forlagets krav om 100 sider stiller. Dette kan gøre fremstillingen lidt ujævn – således beskrives det udførligt og udmærket, hvor store ressourcekrav fabrikationen af et sejl til et vikingeskib stiller, mens der ikke er samme detaljeringsgrad vedrørende en lang række andre forhold.

Vikingetiden deles, højst relevant, op i to faser, den første med spredte plyndringer og overfald på privat initiativ, den anden med voksende grad af organisering og efterhånden på kongeligt initiativ. Formålet ændres fra ren plyndring til erobring. Efterhånden bliver statsmagten (kongemagten) så stærk, at privat initiativ ikke længere accepteres. Vikingekongernes erobningsforsøg begynder at ligne alle andre kongers erobningskrige. I virkeligheden er vikingefænomenet måske ikke så forskelligt fra, hvad der foregik i mange andre lande, vikingerne har bare haft en bedre presse end de andre.

Tag f.eks. ungarerne, magyarerne. De levede fredeligt i Uralområdet, indtil de lærte sig at ride, og derefter blev de en plage for deres omgivelser, til de endte med at inva-

dere Europa. De plyndrede vidt og bredt i Centraleuropa, fuldt ud sammenligneligt med vikingerne, hvilket den tids europæere var pinligt klar over. Og til sidst grundlagde de en stat. Verdenshistorien er fuld af nomadefolk på plyndrings- og senere erobringstogt, fra hunner til comancher. Og også i andre lande er den voldelige fortid en kilde til national stolthed (jeg kan anbefale et besøg på Heltepladsen i Budapest). Det, der gør vikingerne til noget særligt, er, at de andre benytter hesten som transportmiddel, vikingerne skibet.

Bogen sluttet med en relevant og interessant diskussion af senere tiders brug af vikingefænomenet. Nazisters og nationalkonservatives vikingefascination er velkendt, og den kommercielle brug af vikinger i reklame o.l., men forfatteren diskuterer en anden tendens, der er på vej frem og temmelig modbydelig for faghistorikere, nemlig opfattelsen af at "forbrugere skal have hvad de efterspørger" – om det så er i museer eller diverse events. Faghistorikernes forsøg på en redelig fremstilling har ikke en chance.

Axel Moos

Det var nedværdigende at være underku- et og at blive ved at være det

Thomas Harder: Birk. Historien om Kaj Birksted. Gads Forlag 2024. 422 sider, 399,95 kr.

Rækken af danske statsborgere med en determineret indsats efter Tysklands angreb på Danmark og Norge 9. april 1940 fæstnet til deres CV er nem at overskue. Her syv måneder inde i den europæiske storkrig valgte Norge heroisk at kæmpe, mens tyskerne næsten gnidningsløst kunne etablere et besættelsesregime i Danmark. Ud over en spæd kim til en modstandsbevægelse mod besættelsesmagten og den hastigt knæsatte samarbejdspolitik udgjorde de aktive krigssejlere den største enkeltgruppe, som reagerede. De talte i krigens løb over 6.000 danske sømænd. Krigssejlerne modsvarede beklageligvis af et lignende antal danske statsborgere, som, med en betragteligt højere tabsprocent, forrettede tjeneste på tysk side. Kaj Birksted (1915-96), der ved krigens afslutning i offentligheden blev betragtet som den fremmeste krigshelt blandt de militære, som med tiden var trådt i allieret tjeneste, tilbragte sine barneår i USA. Tilbage i Danmark blev han i 1936 efter en mellem-skoleeksamen og en gennemført læretid i familiefirmaet i Næstved optaget som aspirant i Marinens Flyvevæsen. Thomas Harder opridses i sin redegørelse for dette afsnit af Birksted liv og karriere et langt fra uinteressant billede af dansk militær flyvning ved 1930'ernes midte, således som Birksted oplevede det. I lighed med Harders påfølgende redegørelse for indsatsen under krigen har Birksteds tilbageholdenhed og tavshed såvel i tale som skriftligt om sine personlige anliggender imidlertid fordret ganske brede og detaljerede studier i relevante nationalarkiver og i, hvad som forefindes af f.eks. erindringsbaseret materiale, alt for at undgå, at for meget måtte bero på hypotetiske, om end sandsynlige slutninger. I december 1937 udnævntes Birksted til flyverløjtnant II af reserven. Han forrettede derpå tjeneste som marineflyver og mødte besættelsen 9. april 1940 som vagthavende på Luftmarinestation København. Kun en uge senere flygtede han til Sverige, kom herfra gennem Norge og med en konvoj til Skotland. Efter tjeneste som krigssejler endte han i Canada ved Royal Norwegian Air Force i Little Norway, hvor han blev ansat pr. 1. november 1940.

Da krigen sluttede i maj 1945, var Birksted i sin tredje operative periode, en højt dekoreret Wing Commander Flying og chef for Squadrons 118, 129 og 165, som han kompetent og effektivt førte fra sin Mustang Mk III. Efter sin uddannelse og overførsel til Storbritannien havde han gennemført 316 operative togter af en samlet varighed af 513

timer. Man siger, at han havde slidt tre af Royal Air Force's Spitfires op. Blandt hans mere dramatiske togter var indsatsen i den berygtede Operation Jubilee, amfibieraidet mod Dieppe 19. august 1942, som trods alle indhøstede efterretninger og erfaringer udviklede sig katastrofalt. Sit første togt over fjendtligt territorium fløj han 17. maj 1942, sit sidste 3. – 4. maj 1945. Han var da krediteret ti nedskydninger, dertil en skok af beskadigede fjendtlige fly.

Før den tredje operative periode havde Birksted over en længere periode til sine foresattes fulde tilfredshed beklædt ansvarsfulde generalstabsposter ved 11 Group H.Q. Det var bl.a. i forbindelse med forberedelsen til og gennemførelsen af invasionen i Normandiet i juni 1944. Med en sådan baggrund måtte han, sammen med sine personlige og sine øvrige faglige kompetencer samt sin status i den danske offentlighed, fremstå som selvfølgelig leder af opbygningen af efterkrigstidens luftvåben. Men i det befriede Danmark løb han panden mod en mur af passivitet, modvilje eller direkte fjendtlighed i det politiske og militære etablissement. Harder anfører bl.a., at der var en udpræget forståelseskluft mellem krigsflyverne, typisk unge reserveofficerer, og de noget ældre og højere rangerende flyverofficerer af linjen, som ikke havde haft mulighed for at følge med udviklingen fra 1930'erne til nu. Hyppige ankepunkter var krigsflyvernes ungdom, og at de var uden fornøden erfaring og stabsuddannelse. Over for dette anførte en britisk attaché i 1955, at inkompetencen var udbredt hos ældre officerer af alle tre værn. Hans dom var, at de ikke formåede at organisere og føre styrker i atom- og jetalderen. Og Birksted oplevede næsten at blive beskrevet som landsforræder af ældre officerer, fordi han havde forladt Danmark i 1940. Anmelderen tillader sig at tilføje hertil, at af de officerer af Hæren, som havde forrettet tjeneste i allierede hære, mange af dem med stor hæder, opnåede ingen, ham bekendt, ud over majorgraden i efterkrigstidens Danmark. Enkelte fik forbud mod at anlægge deres britiske ordner. Birksted blev først dekoreret med en dansk orden i 1949.

Frem til 1950 var Birksted civil ansat rådgiver i Krigsministeriet. Efter Danmarks tilslutning til Atlantpagten og medlemskabet af NATO trådte han ind i det nyoprettede, selvstændige flyvevåben som dets stabschef pr. 1. oktober 1950, fra 3. oktober, trods tilstedeværelsen af megen modvilje, med rang af oberst. I forbindelse med en rokade tiltrådte han i 1953 posten som chef for Vestre Flyverbasiskommando, men nu var han kørt træt. Han fik bevilget orlov, og da han i august 1954 modtog et tilbud om en stilling under general Laurits Norstad i SHAPE, slog han til. Den siddende forsvarsminister stillede ham efter alt at dømme bl.a. i udsigt, at han efter nogen udlændighed kunne vende tilbage til en karriere i det danske flyvevåben. Næppe ubelejligt for forsvarsministerens efterfølger meddelte Birksted i efteråret 1957, at han foretrak ikke at vende tilbage til aktiv tjeneste i Danmark. Sidst i august 1954 forlod han landet, og hermed sluttede, hvad Birk-

steds hustru Sonia siden satte ord på som "nogle ubehagelige år i Danmark". For fuldstændighedens skyld bør det nævnes, at da Birksteds umiddelbart foresatte i maj 1956 udfærdigede en bedømmelse af ham, roste han ham for hans store tekniske, militære og politiske viden, hans omhu, analytiske evner og kendskab til stabsprocedurer, hans åbenhjertighed og logiske styrke, hvormed han altid fremsatte sine synspunkter, og for sin beredvillighed til at acceptere sine overordnede afgørelser og for sin vindende personlighed, som gør det nemt for ham at omgås kolleger af alle tjenestegrane og nationaliteter. Bedømmelsen var stilet til den danske nationale repræsentant ved SHAPE. Birksted blev højt rangerende civil ansat i NATOs internationale Stab fra 1960, indtil han som 65-årig, i 1980, blev pensioneret. Sit otium henlevede han med sin hustru med London-bydelen Hampstead som base indtil sin død som 80-årig i 1996 efter en svær kræftsygdom. Han satte, for mange næppe uforståeligt, aldrig sine ben igen på dansk jord.

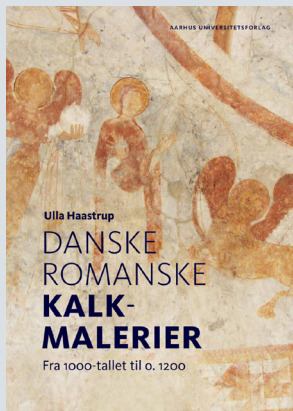
Thomas Harders dramafulde værk, som i sin fremstilling, for efterkrigstidens vedkommende, følges af så kvalme noter af utiltalende motiver, fordækt fremfærd og tve-tunget tale, dertil også af en lang slagskygge fra samarbejdspolitikens dage, er ledsaget af ca. 170 illustrationer, hvoraf en fjerdedel hidrører fra Birksteds arkiv. Hovedparten af dem belyser Birksteds tid som marineflyver og hans indsats i 2. Verdenskrig, og billederne er hovedsageligt af god kvalitet. Bemærkelsesværdigt er et uddrag på atten fotos ud af en billedsekvens med ca. seks sekunders varighed, der blev optaget 24 billeder i sekundet, af en af Birksteds luftsejre. Det var nedskydningen 20. december 1943 af en Fw 190, hvor hans fotogevær ved et tilfælde var aktiveret, således at en tysk fjendes endeligt knap otte km oppe over Nordfrankrig fastholdtes, som det tog sig ud set fra sejrherrens cockpit. Fremstillingen er, ud over en indholdsfortegnelse og et forord, vedføjet oversigter over litteratur, der er godt 80 enheder, og kilder. Kildeoversigten domineres af rigsarkiverne i Danmark, Norge og England. Oversigter over illustrationernes proveniens, et noteafsnit, som omfatter både henvisnings- og realnoter, et navneregister, et register over militære enheder m.v. samt en oversigt over forkortelser og gradsbetegnelser afslutter værket.

Thomas Harder (f. 1959) er cand.mag., forfatter og oversætter. Hans forfatterskab rummer et ganske betragteligt antal værker om Italien og om 2. Verdenskrig, hvoraf undertegnede tidligere har fremlagt Den danske Partisan (2009), Kæreste Kek [2012], der er skrevet sammen med Lene Ewald Hesel, og Anders Lassens Krig (red. udg. 2020) for dette forum.

Ole Halding

Danske romanske kalkmalerier

Ulla Haastrup: Danske romanske kalkmalerier. Fra 1000-tallet til o. 1200. Aarhus Universitetsforlag 2024. 550 sider (illustreret), 499,95 kr.

Ulla Haastrup døde som 87-årig i 2021 og havde ikke fået afsluttet arbejdet med denne bog. Arbejdet blev videreført af hendes barnebarn Janus Gemmer Haastrup, der også før hendes død havde assisterede Haastrup med dette meget store projekt. Emeritus Søren Kaspersen fra Københavns Universitet påtog sig en faglig redaktion af vær-

ket.

I bogens indledning gør Ulla Haastrup kort rede for sin grundlæggende opfattelse af, at de romanske kalkmalerier var blevet udført i sammenhæng med opførelsen af kirkerne. Hun argumenterer overbevisende for, at malerne brugte bygningshåndværkerens stillads. Er dette tilfældet, vil det gøre dateringen af de romanske kirker lettere og mere præcis, og ikke mindst tidligere.

Ulla Haastrups datering af de romanske kalkmalerier er også et opgør med den grundlæggende bog om Danmarks romanske kalkmalerier 1944, hvori Poul Nørlund kategorisk skriver: "De ældste jyske malerier er de eneste danske, som vi tør henføre til tiden inden 1150" (Poul Nørlund og Egmont Lind: Danmarks romanske kalkmalerier, 1944, side 63). Ulla Haastrup daterer kalkmalerierne til før midten af 1100-tallet. Hermed frigøres de fra Valdemarerne. På Sjælland og i Skåne var det ikke Absalons generation, der beko-stede kalkmalerier i deres kirker, men Skjalm Hvide og hans sønner. Holder denne datering, og det er jeg overbevist om, at den gør, så har det betydning for Danmarks historie. Byggeriet af stenkirker er set som eksempel på rigdom i Valdemarstiden, nu skal det måske henlægges til kong Niels' lange regeringsperiode 1104-34.

Ulla Haastrups bog er forsynet med en indledning, der redegør for det romanske kalkmaleri, et kapitel om freskoteknik, hvor den tekniske baggrund, malerteknik, farver osv. gennemgås. I indledningen til dette kapitel præsenterer forfatteren på en både elegant og morsom måde, at der er sket meget siden Nørlund og Lind udgav deres bog, hvor de mente, at malerierne ikke var freskoer (malet på våd kalk). Haastrup påviser ud fra nye fund, at malerierne er freskoer, hvorefter hun skriver: "Det kunne der være blevet en god diskussion ud af"

Herefter følger, hvad jeg vil tillade mig at kalde, katalogdelen. Her gennemgås kronologisk og geografisk de enkelte kirker. Ulla Haastrup behandler her samtlige danske kirker der har bevaret spor af romanske kalkmalerier, og det er bestemt ikke tør læsning. Det er et afsnit der er fyldt med paralleller til de europæiske kalkmalerier, med spændende analyser og tanker, f.eks. sættes de fornemme jøder i Skibet kirke i relation til tidens jødeforfølgelser, men med alle de forbehold som enhver faghistoriker forventer. Ulla Haastrup var bestemt også en stor kender af europæisk middelalderlig kunst og historie.

Det er ikke kun stenkirkerne som berøres i katalogdelen af bogen, der er også blevet plads til en kort gennemgang af stenkirkerne forgængere – trækirkerne. At male i kirkerne var ikke noget nyt, der kom med stenkirkerne.

Danske romanske kalkmalerier har en særlig styrke, idet bogen formår at kombinere restaurering, konservering og kunsthistorie. Det er tydeligt, at bogen er et resultat af et langt livs forskning og kærlighed til de danske kalkmalerier.

Ulla Haastrup havde en tese om, at de østlige kalkmalerier var påvirket fra Byzans. Det argumenteres der overbevisende for, ligesom hendes tanker om, at malerne overtog bygningsarbejdernes stilladser, virker sandsynligt. Bogen er et stykke solidt forskningsarbejde og er resultatet af et langt arbejdslivs forhold til emnet. Det er en bog der vil blive stående i mange generationer frem.

Samtidig med at bogen faghistorisk er fantastisk, så er den velskrevet, og enhver kan bruge bogen og få noget ud af den. Den er velegnet til elevens selvstudium f.eks. i forbindelse med skrivning af opgaver.

Bogen er udstyret med et væld af fotografier af en meget høj kvalitet, som giver bogen sjæl og indhold. Med de gode illustrationer kan læseren selv følge med i og vurdere de tolkninger som forfatteren gør. Dette gør også bogen velegnet til at indgå i undervisningen i Danmarks middelalderlige historie. Bogen kan på det varmeste anbefales.

Torben Svendrup